

Krisztus pokolraszállásának értelmezése a patrisztikától a reformáció koráig

Péntek Dániel Gábor írása

Bevezetés

r i s z t u s pokolraszállásáról egyértelműen ugyan csak az Apostoli Hitvallás tanít, azonban a Szentírásból sem hiányoznak a gondolat alapjai. A tanítás szentírási háttérét képezik egyrészt azok a szentírási szakaszok, amelyek az igaz szenvedéséről beszélnek (Ézs 53, Zsolt 88), és azok a szakaszok, amelyek az igaz ember abban való reménységét fejezik ki, hogy Isten megszabadítja őt a Seolból, a Hádészből, vagy éppen e szabadítás tényéért adnak hálát (Zsolt 16,9-11, Zsolt 49,15, Zsolt 73,23-26, Jón 2,3-10). E szakaszokat az Újszövetség krisztologikusan értelmezte (pl. Ap-Csel 2,24).

A tanítás háttérül szolgáló szentírási helyek második csoportjába azok szakaszok tartoznak, amelyek arról beszélnek, hogy Krisztus (vagy Isten) földöntúli nyomorúságból szabadítanak meg. Ezen szakaszok közül a legismertebb az 1Pt 3,18-21, de emellett ide tartozik a Zsolt 107,6 és a Zak 9,11 is, bár azt a hagyományt, miszerint ezek a szakaszok Krisztus pokolraszállására vonatkoznának mások mellett már Ágoston és Kálvin is elvetette.

Végül a tanítás háttérül szolgáló szakaszok harmadik csoportját a Jézus Krisztus szenvedéséről szóló evangéliumi beszámolók képezik: Mt 26-27, Mk 14-15, Lk 22-23, Jn 12,1-8.24-28. 13. 18-19.

1 A szerző a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Doktori Iskolája Ószövetségi alprogramjának hallgatója, témavezetője Dr. Zsengellér József. Jelen írás annak a féléves munkának a gyümölcse, amelyet a szerző a nevezett egyetem PhD képzésének keretében Dr. Békési Sándor vezetésével és iránymutatásával végezhetett 2019 tavaszán.

A teológiatörténet során több értelmezés született azzal kapcsolatban, hogy mi volt Krisztus pokolraszállásának jelentősége, a következőkben ezek közül szeretném áttekinteni – a teljesség igénye nélkül – a legjelentősebbeket Órigenésztől Kálvinig.

1. Diadalmas pokolra szállás – Órigenésztől Aquinói Tamásig

Órigenész (184-253) *Kelszosz ellen (Contra Celsum)* című polemikus iratában (2.43)² foglalkozik Krisztus pokolraszállásának kérdésével. E szöveg szerint a *Hádész* a halottak test nélküli lelkeinek a lakhelye, éppen ezért Órigenész Krisztus lelki pokolraszállásáról beszél. A pokolraszállást Krisztus diadalmas tetteként tekinti, Krisztus szerinte azért szállt alá pokolra, hogy az ottani lelkeket meggyőzze, így folytatva a *Hádész*ban is a földön megkezdett evangéliumhirdető, szabadító tevékenységét. Órigenész ugyan nem konkretizálja, hogy kiknek hirdet evangéliumot Krisztus a *Hádész*ban, azonban a kontextusból úgy tűnik, hogy nem az igazaknak (atyáknak), hanem olyan testetlen lelkeknek, akiket valamiképpen meg kell győzni az igazságról.³

Nagy Baszileosz (330-379) a 48. zsolttár 15-16. versei (a LXX szerint, a maszoréta szöveg szerinti 49. zsolttár) alapján fejti ki egy homíliájában⁴ Krisztus pokolraszállására vonatkozó nézeteit. Baszileosz Órigenészhez hasonlóan a *Hádész*t a halotti lelkek lakhelyének tartja, a pokolraszállást pedig Krisztus diadalmas tetteként tekinti. Ennek a diadalmas tetteknek a tartalma pedig az, hogy Krisztus kivezeti azok lelkét

2 Origenes: *Contra Celsum*, in J.-P. Migne: *Patrologia Graeca* 11., Párizs, 1857, 651-1632. Magyar fordítás: Órigenész: *Kelszosz ellen*, ford. Somos Róbert, Budapest, Kairosz, 2008.

3 Origenes: *Contra Celsum*, 864-865. Órigenész: *Kelszosz ellen*, 141-142.

4 Basilius: *Homilia in psalmum XLVIII*, in J.-P. Migne, *Patrologia Graeca* 29., Párizs, 1857, 431-460.

a Hádészből, akik a halál uralma alatt vannak.⁵ Ez a szabadítás mindenképpen vonatkozik a szentekre, akik közé a 49. zsoltár imádkozója is tartozik,⁶ azt azonban nem tudjuk, hogy rajtuk kívül másra is kiterjed-e.

Nüsszai Gergely (335-394) egy húsvéti homíliájában⁷ és a *De anima et resurrectione* című művében⁸ kiemelten foglalkozik Krisztus pokolraszállásának kérdésével. Gergely szerint a Hádész a föld alatt helyezkedik el, lakói pedig különböző démonok.⁹ A Hádész kifejezésen Gergely szerint a görög filozófia és a Szentírás sem egy konkrét helyet ért, hanem a testet elhagyó lelkek távozását a láthatatlanságba (*aides*) és az ismeretlenbe (*aphanes*).¹⁰ Gergely Krisztus lelkének pokolraszállásáról beszél. Krisztus alvilágjárása szerinte is győzedelmes cselekmény, azonban nem szotériológiai szempontból (mint Baszileosz és Órigenész számára), hanem azért, hogy magát az Isten ellen lázadó gonoszt győzi le és semmisíti meg a pokolban tartózkodó Krisztus.¹¹ A győzelem tehát Győzedelmes Krisztus valóságos harcának az eredménye, amelyet a föld mélyében (szívében) lakó gonosszal vívott. Krisztus pokolraszállása Gergely szerint akkor kezdődött, amikor főpapként kinyilvánította, hogy odaáldozza életét, azaz az eucharisztia szereztesékor. A háromnapos időtartamnak jelentősége van, ez jelzi azt Gergely szerint, hogy Krisztus teljes győzelmet aratott a gonosz felett.¹²

5 Uo. 452-453.

6 Uo. 453.

7 Gregorius Nyssenus: De tridui inter mortem et resurrectionem Domini nostri Iesu Christi spatium, in Gregorii Nysseni Opera IX. Pars 1. Leiden 1967, 271-306. Magyar fordítása: Nüsszai Szent Gergely művei, szerk. és ford.: Vanyó László., Budapest, Szent István Kiadó, 2002, 299-322.

8 Gregorius Nyssenus: De anima et resurrectione, in J-P. Migne: Patrologia Graeca 46, 11-160. E szöveg Hádésszal kapcsolatos gondolatainak magyar nyelvű tudományos feldolgozása is olvasható: Tóth Judit: Test és lélek. Antropológia és értelmezés Nüsszai Szent Gergely műveiben, Budapest, Kairosz, 2006, 156-157.

9 Gregorius Nyssenus: De anima et resurrectione, 72.

10 Uo. 68.

11 Gregorius Nyssenus: De tridui inter mortem et resurrectionem Domini nostri Iesu Christi spatium, 280-283.; Nüsszai Szent Gergely művei, 305-307.

12 Gregorius Nyssenus: De tridui inter mortem et resurrectionem Domini nostri Iesu Christi spatium, 286-288.;

Ágoston (354-430) több írásában is foglalkozik a pokolraszállás kérdésével. A *Sermo de Symbolo*¹³ című prédikációjában arról ír, hogy pokolraszállásával Krisztus kiszabadította az alvilágból a hívő igazakat (köztük Ágoston személy szerint is említi Ádámot, a pátriárkát és a prófétákat) és visszaadta nekik a mennyi hazát és az örök élet boldogságát.¹⁴ A *De Civitate Dei (Az Isten városáról)* 20.15 fejezetében Ágoston a fentebbiekhez hozzáteszi még azt is, hogy ugyan az igazak – azok, akik hittek Krisztus eljövételében - is az alvilágban voltak, azonban a bűnösök szenvedésének helyétől távol. Ebben a szakaszban is hangsúlyozza azt, hogy Krisztus pokolraszállása után az igazak már ki vannak váltva az alvilágból.¹⁵

Ágoston egyik levelében is részletesen foglalkozik Krisztus pokolraszállásának kérdésével (*Epistola CXLIV*).¹⁶ Ebben az írásában Ágoston az 1Pt 3,18-21 exegézise felől közelíti a problémához. Ágoston ebben a levelében elveti azt a tanítást, hogy Krisztus kiűrtette volna a poklot (*exinanivit inferna*), mivel úgy véli, hogy Krisztus azokat menti meg, akiket kiválaszt.¹⁷ Ágoston foglalkozik azzal a témával, amely már Nüsszai Gergelyt is foglalkoztatta, hogy hogyan lehet Krisztus egyszerre a Paradicsomban és a Pokolban, erre a kérdésre a választ pedig szerinte abban találhatjuk meg, hogy Krisztus isteni természete szerint mindenütt jelen van.¹⁸ Az 1Pt 3,18-21 magyarázatával kapcsolatban Ágoston végső konklúziója az, hogy e szakaszban a halottakra való utalás nem a pokol lakóira vonatkozik, hanem azokra, akik spirituális értelemben halottak, és akiket az

Nüsszai Szent Gergely művei, 310-311.

13 Aurelius Augustinus: De Symbolo, in Uo.: Opera Omnia 6. Párizs, 1837, 1733-1750.

14 Uo. 1740.

15 Aurelius Augustinus: De Civitate Dei, in Corpus Christianorum Series Latina 48, Aurelii Augustini Opera, Pars 14/2, Turnhout, Brepols, 1955 725-726. Szent Ágoston: Isten városáról – De Civitate Dei 4. köt., ford. Dér Katalin, Heidl György, Budapest, Kairosz, 2009, 315.

16 Aurelius Augustinus: Epistula CXLIV, in J-P. Migne: Patrologia Latina 33, Párizs: 1865, 709-718. oldal

17 Uo. 709-710.

18 Uo. 712.

evangélium hirdetésével lehet életre kelteni.¹⁹

Ágoston tehát a pokolraszállást Krisztus diadalmas tettének tekinti, hangsúlyozva azt, hogy a halál és pokol erői nem vehettek erőt és nem diadalmaskodhattak Krisztus felett. A pokolraszállás Krisztus szabadító tette, mégpedig bizonyos értelemben kereszthalálával párhuzamos cselekedete, ugyanis e kettő által szabadultak meg fogságukból a régi idők szentjei. Pokolraszállásával Krisztus azonban nem győz meg új lelkeket, nem menti meg a kárhozottakat, hanem kizárólag az igazakat, azaz a Krisztus eljövételében szilárdan hívőket szabadítja meg a szenvedések alól, akik az alvilágon belül egy külön helyen várták szabadításukat hitük alapján. A kárhozottakat Krisztus meghagyja korábbi büntetéseikben, a pokol kiürítéséről szóló tanítást tehát Ágoston egyértelműen elveti. Ágoston a korábban ismertetett szerzőktől eltérően hangsúlyozza azt, hogy az alvilágon belül Krisztus csak az igazak helyére szállt alá. Ez a gondolat élesen eltér Órigenész álláspontjától, aki szerint a bűnösök közül is meggyőzhetett egyeseket Krisztus, és Nüsszai Gergely nézetétől, aki szerint Krisztus pokolraszállásának kifejezetten az volt a célja, hogy megküzdjön a gonosszal és legyőzze.

Aquinói Tamás (1225-1274) a *Summa theologia* III. részének 52. kérdésében foglalkozik Krisztus pokolraszállásának problémájával.²⁰ A pokolraszállást ő is Krisztus diadalmas tettének tekinti. Tamás megkülönbözteti azt, hogy Krisztus lényege, illetve hatása szerint a pokol mely részébe szállt alá: hatása a pokol egészére kihatott, igaz különféleképpen, lényege szerint azonban csak az igazak helyén volt.²¹ Krisztus egész személye alászállt a pokolra²² és a halála és feltámadása közötti időben ténylegesen ott volt.²³ Tamás kifejti azt is, hogy a pokolraszállás Krisztus szabadító tette, amely által Krisztus kizárólag az igazakat, azaz

a szent atyákat szabadította meg, akik az alvilágon belül egy külön helyen várták szabadításukat hitük alapján,²⁴ a kárhozottakat viszont meghagyta korábbi büntetéseikben, és megszegyenítette őket.²⁵ Hasonlóan, azokat a gyermekeket sem szabadította meg akik nem részesültek keresztségben,²⁶ és a purgatórium időleges büntetését sem szünteti meg,²⁷ mivel Krisztus pokolraszállása azok számára hozhat szabadítást akik hit által kapcsolódnak szenvedésének erejéhez.

2. Luther Krisztus pokolraszállásáról

Luther Márton (1483-1546) különböző írásai-ban Krisztus pokolraszállásának különböző értelmezései jelennek meg,²⁸ Luther tanításának legérettebb, szintetizáló kifejtése az 1538-ban elmondott nagyszombati prédikációjában olvasható.²⁹ E prédikáció szerint hinnünk kell, hogy Krisztus alászállt a poklokra, mivel a hitvallásunk ezt tanítja. A hitvallás tanításának lényege Luther szerint az, hogy Krisztus teste eltemettetett, lelke pedig a poklokra került.³⁰ A prédikációban Luther Krisztus pokolraszállásának értelmezésének történetében valószínűleg példátlan módon arról tanít, hogy Krisztus kétszer szállt alá a poklokra, egyszer halála előtt, elszenvedve a pokol gyötrelmeit, egyszer pedig halála után, győzedelmeskedve az ördögön, halálon és bűnön.³¹

Luther munkásságában megjelent a győzedelmes pokolraszállás tanítása is korábban, például az 1532-ben vagy 1533-ban írott „Torgaui prédikáció” néven elhíresült igehirdetésében.³² E prédikációjában Luther a pokolraszállás ha-

²⁴ Uo. 406-408.

²⁵ Uo. 408-409.

²⁶ Uo. 409-410.

²⁷ Uo. 410-411.

²⁸ Luther pokolraszállás értelmezéséhez: David V. N. Bagchi: Luther versus Luther? The Problem of Christ's Descent into Hell in the Long Sixteenth Century, in *Perichoresis* 6, 2008/2, 175-200.

²⁹ Predigt am Sonnabend vor Ostern, nachmittags, in *Martin Luther: Werke. Kritische Gesamtausgabe* 46. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1912. 305-313.

³⁰ Uo. 305.

³¹ Uo. 308-309.

³² Der Dritte Predigt auff den Osterntag, in *Martin Luther:*

¹⁹ Uo. 718.

²⁰ *Sancti Thomae Aquinatis: Summa Theologiae* 3 IV. Tertia Pars, Madrid, 1964, 401-411.

²¹ Uo. 403-405.

²² Uo. 405.

²³ Uo. 406.

gyománys, a patrisztikus hagyományban gyökerező értelmezése mellett állt ki: azaz Krisztus diadalmas tette volt a pokolraszállás, amely által győzedelmeskedett a halál és az ördög erői felett. Fontos megjegyezni, hogy ez az értelmezés vált később a lutheránus ortodoxia tanításává (a kálvinizmus tanításával szemben), és ez a tanítás került be a Formula Concordiae (Konkordienformel, magyar címe: Egyezségi irat)³³ című 1577-ben keletkezett hitvallási irat 9. artikulusába, amelyet a szerkesztők teljes egészében a Krisztus pokolraszállásáról szóló tannak szenteltek.³⁴

Végezetül meg kell említenünk azt is, hogy Luther írásmagyarázatában megjelent Krisztus pokolraszállásának az az értelmezése is, miszerint az az ő szenvedéséhez és megaláztatásához kötődik: a 22. zsoltár magyarázata³⁵ során Krisztus Isten általi elhagyatottságát úgy értelmezi, mint a pokol fájdalmának megtapasztalását³⁶, a Jón 2,3 magyarázata során a *Der Prophet Jona ausgelegt* című írásában³⁷ pedig szintén arról ír, hogy az utolsó ítélet előtt a pokol (így a Jónás által megtapasztalt pokol is) nem egy konkrét helyre, hanem Isten haragjának a személyes életünkben való megtapasztalására utal.³⁸ (Luther e megállapítása talán összefügghet a lélekalvással kapcsolatban kifejtett lutheri tanítással is.)

A fenti áttekintésből kitűnik, hogy Luther különböző kontextusokban különbözőképpen értelmezte Krisztus pokolraszállását, és úgy tűnik, hogy fejlődésen és változáson is végbe ment pokolraszállás-értelmezése, tanításainak szintetizálását minden bizonnyal maga végezte

Werke. Kritische Gesamtausgabe 37., Weimar, Hermann Böhlau Nachfolger, 1910, 62-72.

33 Magyar nyelven: Egyezségi irat – Epitomé. Az 1598-as kiadás, Masznyik Endre 1908-ban készült átiratában. Budapest, 2000.

34 Uo. 45-46.

35 Psalmus 22, in Martin Luther: Werke. Kritische Gesamtausgabe 5, Operationes in Psalms 1519-1521, Weimar, Hermann Böhlau, 1892, 598-673.

36 Uo. 604.

37 Der Prophet Jona ausgelegt, in Martin Luther: Werke. Kritische Gesamtausgabe 19, Weimar, Hermann Böhlau Nachfolger, 1897, 169-251.

38 Uo. 225.

el, amikor kifejtette azt, hogy Krisztus két alkalommal szállt alá a poklokra, érdekes módon azonban a Luther írásaiban legritkábban megjelenő magyarázat volt a leginkább hatással a teológiatörténetre, és általában ezt – a diadalmas pokolraszállás gondolatát – szokták Lutherhez kötni.

3. Pokolraszállás, mint megaláztatás: Cusanus és Kálvin

Kálvin János, mint majd részletezve is látni fogjuk, egyértelműen azt a nézetet képviselte, hogy Krisztus pokolraszállása az Ő megaláztatásának része volt. Ez az értelmezés azonban nem volt egészen új Kálvin korában, már Cusanus prédikációiban is találkozhattunk vele.

Nicolaus Cusanus (1401-1464) szerint Krisztus két halált szenvedett el, kereszthalála volt az első halál, pokolraszállása pedig a második halál (*secunda mors*), amely során alászállt a pokolra, mégpedig nem csupán az igazak, hanem a kárhozottak helyére (*damnatis in inferno*) is.³⁹ Egy másik, e témáról szóló prédikációjában Cusanus Krisztus pokolraszállását az Atyához való engedelmességével hozza összefüggésbe.⁴⁰

Kálvin János (1509-1564) Krisztus pokolraszállásáról szóló tanítását a legrészletesebben az *Institutio Religionis Christianae (A keresztyén vallás rendszere)* II. részének 16.8-12. szakaszaiban fejtette ki.⁴¹ Kálvin számára azonban nem az teszi legitimmé ezt a tanítást, hogy minden hívő egyetértésével került be a hitvallásba és minden egyházatya tanította, hanem az, hogy véleménye szerint e tanban nincsen olyan elem, amely nem Isten igéjéből

39 Nicolaus Cusanus: Ex sermone, Qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit, in Haec accurata recognitio trium voluminum operum clariss. P. Nicolae Cusae Card., Párizs, 1514., Vol. 2, fols 176v-177r.

40 Nicolaus Cusanus: Descendit ad inferna, in Haec accurata recognitio trium voluminum operum clariss. P. Nicolae Cusae Card., Párizs, 1514., vol. 2, fols 181v-182r.

41 Ioannis Calvinus: Institutio Religionis Christianae, in Corpus Reformatorum XXX., Braunschweig, Schwetschke et filium, 1864., 375-379. Magyar fordítása: Kálvin János: Institutio Religionis Christianae, I. kötet, ford. Buzogány Dezső, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2014. 387-392.

származna.⁴²

A következőkben Kálvin a pokolraszállás két általa egyaránt elvetett értelmezését említi: az egyik nézet szerint ez a tanítás nem mond újat, hanem a hitvallás Krisztus sírbatételéről szóló elemét ismétli meg,⁴³ a másik pedig a diadalmas pokolraszállás gondolata. Ez utóbbival kapcsolatban Kálvin megjegyzi, hogy téves magyarázatnak tartja azt, hogy Krisztus a törvény uralma alatt meghalt atyák lelkéért szállt volna alá, hogy elvigye nekik megváltásuk hírét és kiszabadítsa őket a rabságból.⁴⁴

Mindezek után Kálvin kifejti saját – hangsúlyozottan a Szentíráshoz kötődő – értelmezését Krisztus pokolraszállásáról. E magyarázat szerint nem lett volna elégséges, ha Krisztus csak a testi halált szenvedte el, hanem szükséges volt, hogy elszenvedje az isteni bosszú (*divinae ultionis*) szigorát is, közbevetve (*intercedet*) magát Isten haragjának, hogy ezáltal az emberől elhárítsa Isten haragját, és eleget tegyen a jogos isteni ítéletnek. Emiatt volt szükség arra, hogy Krisztus megküzdjön a pokol seregeivel és az örök halál rettentésével (vö. Ézs 53,5-6).

A pokolraszállás éppen ezért Kálvin szerint arra mutat, hogy Krisztus pártfogóként, kezesként lépett a bűnösök helyére, hogy elszenvedje annak az ítéletnek a büntetését, amely alatt mi voltunk, azonban azzal a különbséggel, hogy velünk ellentétben őt a halál fájdalmai nem tarthatták fogva (vö.: ApCsel 2,24). Kálvin szerint tehát a pokolraszállásról szóló keresztyén tanítás valódi értelme abban rejlik, hogy Krisztus ugyanazt a halált szenvedte el, amivel Isten haragja jogosan sújtja a bűnösöket.⁴⁵

Kálvin szerint egyfajta fokozás figyelhető meg a Hitvallásban: Krisztus nemcsak testét adta a bűnökért, hanem lelkében is elszenvedte a bűnösöket sújtó kínokat.⁴⁶ Kálvin azonban to-

vább is lép ezen, amikor azt tanítja, hogy éppen ezzel a rettegésével és fájdalmaival győzedelmeskedett Krisztus a pokol erői felett: Krisztus kézitását vívott az ördög hatalmával (*diaboli potestate*), a halál félelmével (*mortis horrore*) és a pokol fájdalmával (*inferorum doloribus*) és legyőzte ezeket, hogy többé ne rettegjünk tőlünk, mert a mi Urunk (*pinceps*) már végleg legyőzte azokat.⁴⁷ Krisztus pokolraszállásának a kezdő pontja Kálvin szerint a Getsemané kerti könyörgése volt, azonban fájdalmai egyre növekedtek egészen addig, amíg vádlottként állt helyettünk Isten ítélőszéke elé.⁴⁸

Kálvin tehát a pokolraszállást Krisztus megaláztatása részének tekinti: Krisztus megküzdött a pokol erőivel, közbevetve magát a jogos isteni haraggal szembe és győzedelmeskedett felette. Krisztus pokolraszállása mutatja meg számunkra azt, hogy Ő Istennek az ember elleni jogos büntetését nemcsak testében, hanem lelkében is elhordozta.

Összefoglalás

A Krisztus pokolraszállásáról szóló tanítást az egyházatyák és a középkori teológusok többsége Krisztus győzedelmes, szabadító tetteként értelmezte, a legelterjedtebb vélemény szerint csak a Krisztus eljövételét váró igazak számára volt hatása Krisztus e cselekedetének. Néhány szerzőnél viszont megjelenik az a gondolat is, hogy a bűnösök közül is megmenthetett egyeseket vagy mindenkit. Eszerint az a jelentősége ennek az eseménynek, hogy a kereszthalálával szerzett bűnbocsánatban és örök életben pokolraszállásával részesítette a halottakat. Cusanus és Kálvin e nézettel ellentétes módon tekintett a tanításra: szerintük a pokolraszállás jelentősége abban áll, hogy Krisztus lelkében is elhordozta Isten haragját, ilyen módon ő nem csak a test, hanem a teljes ember és így a lélek Megváltója is.

42 Ioannis Calvinus: Institutio Religionis Christianae 375.

43 Uo. 375.

44 Uo. 375. Kálvin elveti azt, hogy a Zsolt 107,16, Zak 9,11 és 1Pt 3,19 ígéket ezen pokolból való szabadítás kontextusában kellene értelmezni.

45 Uo. 376.

46 Uo. 376-377.

47 Uo. 378.

48 Uo. 379.